

تاریخچه‌ی مستشاران آمریکایی در ایران^(۱)

به قلم سید کاظم اتحاد

نطق آقای تقی زاده در دفاع از دکتر میلیسپو

پایان کار دکتر میلیسپو

بنده تشکر داشتم که حاج رئیس الوزراء بومد حالا معلوم می‌شود که باید حاج رئیس کل مالیه هم بشوم...

جلسه سه شنبه ۳ مرداد ۱۳۰۶ دو ساعت قبل از ظهر به ریاست مرحوم موتمن‌الملک منعقد گردید لایحه کفالت مالیه مطرح شد رای به کفالت مذاکرات گرفته شد و به تصویب رسید.

پیشنهاداتی از طرف نمایندگان داده شد که مهم‌ترین آنها به طریق ذیل بود.

اول - مرحوم ارباب کیخسرو پیشنهاد کرد: مکاسکی برای مدت ۴۹ روز با شرایط ۱۴ گانه‌ای که دولت به دکتر میلیسپو پیشنهاد کرده است به کفالت ریاست مالیه برقرار شود و دولت مکلف باشد در ظرف این مدت یک نفر متخصص لایق و کافی از آمریکا انتخاب و شرایط استخدام او را تقدیم مجلس نماید و در ضمن توضیحات از این پیشنهاد گفتند: در جلسه گذشته عرایضی که عرض کردم در روی زمینه دیگری بود خیلی متأسفم که چرا مراسله دکتر را نخوانده بودم وقتی مراسله را در روزنامه‌ها خواندم دیدم مشارالیه هم قسم تسلیم شده و حاضر بوده است و با این تسلیم او علت این کار را نفهمیدم که البته وزیر مالیه توضیح خواهند داد. و برخلاف فرمایشات آقای یاسایی که گفتند مشارالیه می‌خواست یک کاپیتولاسیونی برقرار کند او حاضر به

حکمیت ایرانی هم شده و به حکمیت مجلس هم حاضر شده بود و بالاخره تقاضایی که شده بود او موافقت کرده و در خاتمه اظهار عجز کرده است و حالا هم نمی‌دانم که آیا دولت معتقد است و مایل است که با او وارد مذاکره شود و راه مسالمت پیش بگیرد یا نه؟ و اگر تا حدی امکان داشته باشد که دولت خودش را حاضر نمایند سهل‌تر است. بنده لازم می‌دانم همیشه در سرکارها اگر دولت است یک دولت ثابت و بادوامی باشد و اگر مستخدم است باید در دایره استخدام او را وسعت داد تا بتواند صحیحاً خدمات خود را انجام دهد.

اگر میلیسپو در سال‌های اول یک تجربیاتی نداشت و بعضی اقدامات بر خلاف مقتضیات می‌کرد ولی متدرجاً صاحب تجربه شده و از مضمون همین کاغذی که نوشته است معلوم می‌شود زمینه مقتضیات به دستش آمده است و حاضر شده است و حالا اگر به این شکل دولت هم حاضر باشد من او را مقدم بر دیگری می‌دانم. بنده در این جا دلیلی نمی‌بینم که دولت یک پیشنهادی به دکتر بکند بعد بیاید از پیشنهاد خودش صرف نظر کرده همان اختیارات را که دکتر داشت به دیگری بدهد.

این مسأله چند ضرر دارد: اول این که به این شکل یک اعمال غرضی شده است ثانیاً - وقتی که این اختیارات سابق همان اختیاراتی است که دولت و وزراء از آن راضی نبودند به شخصی داده شود در صورتی که خود صاحب اختیارات سلیم باشد من نمی‌دانم چه صورتی خواهد داشت؟ در روزنامه‌ها خواندم که آقای وزیر مالیه در جلسه گذشته گفته‌اند این شخص متنبه شده است و می‌داند چه جور باید کار کند (وزیر مالیه - من چنین چیزی نگفتم) بله گفته‌اید در روزنامه هم نوشته شده است با این اوضاع و پیش آمد می‌بینم مالیه خراب‌تر خواهد شد. اگر ممکن است با یک طریق مسالمتی قضیه را حل کنید فردا اسباب ندامت و پشیمانی نشود.

آقای مخبر السلطنه در جواب ایرادات مرحوم ارباب کیخسرو گفتند: رشته میلیسپو و کارهایش یک ماه پیش از این گسسته بود! و یک ماه من لوطی‌گری کردم نه به سمت

وزارت بلکه به سمت شخص خودم اقداماتی کردم که این کار درست بشود و بعد در هیأت شاه به وزیر دربار امر کردند که به اتفاق من در خارج با دکتر مذاکره کرده و زمینه را تدارک بعد به مطلب صورت رسمی داده به هیأت وزراء بیاوریم بنده هم چند جلسه هفت ساعت و هشت ساعت و نه ساعت نشستیم گفت و گو کردیم توافق حاصل شود ولی اصل اختلاف در خصوص حکمیت و تشخیص هیأت وزراء بوده است، مواد حکمیت دکتر میلیسپو را هیچ کس نمی تواند قبول کند و ما نمی توانیم دولت ایران و خودمان را محکوم کنیم البته ما خدمات دکتر میلیسپو را تقدیر می کنیم مشارالیه خدمات شایسته‌ای کرده است وقتی معایی هم در کار پیدا شده است و ما می خواستیم در تجدید این کار آن معایب رفع شود همه جور هم حاضر شدیم نپذیرفت بعد از ۲۵ ساعت مذاکره به جهت علاقه‌ای که من به نگهداری او داشتم و او را نصیحت کردم و طرف او را نصیحت کردم نتوانستم موافق بشوم به این جهت این پیشنهاد را کردیم.

در این موقع که افکار نمایندگان مجلس لایحه استخدام مکاسکی را در یک بن بست انداخته بود. مرحوم مدرس برای نجات تحت الحمايه خود وزیر مالیه پیشنهاد کرد «در مدت ۵۱ روز اختیارات به آقای حاج مخبر السلطنه داده شود» و در توضیح خود گفتند:

در پیشنهاد نباید زیاد حرف زد لیکن این طور پیش آمده است که در این پیشنهادات قدری بیشتر باید بحث و صحبت شود. در ضمن بروکرام دولت مالیه نسبت به رئیس کل مالیه طردالباب صحبتی کردم و دیگر در این موضوع تصدیقا غیر تصدیق چیزی نگفتم محل ابتلائی هم با این شخص نداشته‌ام الا یک دفعه توقعی کردم نپذیرفت ولی جناب ایشان خیلی خوب بودند در تمرکز عایدات و نظارت در مخارج خدماتی کرده است که باید متشکر باشیم ولی بهتان عرض کنم هر مستخدمی را که بیاورید بعد از پنج سال به تخصص امروز دکتر میلیسپو نمی شود، اینها خیال است و من در مرحله

خودم از خدمات ایشان متشکرم ولی حالا که ایشان می‌روند آیا باید ما به قدری خودمان را بد معرفی کنیم و بگوییم در مملکت ایران یک نفر پیدا نمی‌شود که برای این پنجاه روز این صد دینار را به دستش بسپاریم حالا عقیده دارم در این پنجاه روز اختیارات به رئیس‌الوزرای فعلی داده شود.»

آقای مخبر السلطنه - بنده تشکر داشتم که حاج رئیس‌الوزرا بودم (لقبی بود که در ضمن معرفی مرحوم مدرس به ایشان داده بود) حالا معلوم می‌شود که باید حاج رئیس کل مالیه هم بشود. (خنده حضار) جمع این دو شغل با هم نمی‌شود زیرا ریاست کل مالیه شغلی است که اولاً تخصص می‌خواهد و من ندارم عادتاً می‌خواهد به قوانین مخصوصی که من ندارم بنابراین معتقدم باز آقایان موافقت کنند از همان اشخاصی که انس و عادت دارند یک نفر را معین کنیم و استدعا دارم بنده را از این خدمات معاف فرمایند.

آقای تقی‌زاده پیشنهاد کردند «کمیسیونی از مجلس انتخاب شود و با نمایندگان دولت ما در زمینه پیشنهادات اخیر دکتر میلیسپو با او داخل مذاکره شده و سعی کنند حلی برای مداومت خدمت او پیدا کنند.»

آقای تقی‌زاده در توضیحات خود گفتند: این مذاکرات به عقیده‌ی من زود به کفایتش رای داده شد مگر در این جا گفته شده است که بعضی مطالب هست و لازم است در آن بحث شود و اگر مذاکرات کافی شود فایده‌ای ندارد زیرا همان مذاکرات در پیشنهادات خواهد شد. بنده مخصوصاً وظیفه دار هستم مطالب خود را بیان کنم و اهمیتی به قبول یا عدم قبول پیشنهاد یا موافقت یا مخالفت اکثریت نمی‌دهم! این مطلب را که می‌خواهم عرض کنم مطلب لازمی است که خطاب به مملکت است خطاب به تاریخ است نه اشخاص بنده چند روز قبل عرض کردم که در این چند روزه سرنوشت مملکت از حیث این که وضعیت مالی ۵ سال باقی بماند یا نماند معلوم می‌شود.

در این سه ماه اخیر این سؤال و جواب‌ها یا به قول معروف این بازی‌ها همه در پشت پرده بوده و مجلس را هیچ مداخله در این کار ندادند! مگر این که ما از جریان کار بعضی اوقات در جراید می‌خوانیم و مطلع می‌شدیم و هیچ نوع مشورتی نه با مجلس نه با کمیسیون‌های آن به عمل نیامده و البته خیر خواهان مجلس هم صلاح در این دیدند که سکوت نمایند تا دست دولت باز باشد و بتوانند عملیات خود را بکنند و بالاخره سر این دوریسمان برای صلاح مملکت به هم بسته شده و مالیه مملکت مختل نشود و خیلی متأثرم که مراتب بطور دلخواه خیر خواهان صورت نگرفت (عده‌ی زیادی از نمایندگان صحیح است! چند نفر صحیح نیست).

البته بنده غرضی ندارم ممکن است به عقیده‌ی بعضی‌ها صحیح نباشد ولی به عقیده‌ی من این طور است. بنده نمی‌خواهم در این مورد بگویم دولت و متکدیان امور و هر کسی دخالت در این کار داشت حسن نیت نداشت زیرا من اطلاع دارم که شخص رئیس‌الوزراء حسن نیت داشت و مساعد بود و اگر این اظهارات امروز بر حسب تکلیف نباشد کاملاً ممکن بود که این کار را بطور دلخواه حل کرد و چیزی را که غفلت کرده‌اند و برای مملکت مضرات عظیمی داشت طریقه‌ای است که اعمال کرده‌اند.

البته مطلب مطالعه و مباحثه لازم داشت. روز اول او در پله اول بود و شما در پله آخر بدون این که قطع داشته باشید که از آن عدول نخواهید کرد. ممکن بود در جریان مذاکرات پله پله به هم نزدیک شد و آن مذاکرات روز اول منطقی نیست. ولی باید مملکت و مجلس و نمایندگان و ملت بدانند که این واقعه‌ای که برخلاف گذشت آیا با سعی خیرخواهانه بوده یا خیر این مطلب برای من مشکوک است:

زیرا آقای رئیس‌الوزراء گفتند که دکتر در مراسله‌اش گفته است که من قبول ندارم در صورتی که من انگلیسی آن را دیده‌ام و ترجمه‌ی کلمه‌ای که نوشته این می‌شود که من این را روی هم رفته نمی‌توانم قبول کنم یعنی (تماماً در یک جا و بدون حذف یک کلمه) البته دولت هم نمی‌بایستی و اظهار هم نمی‌کرد که تمام جزئیات امر قبول شود.

اختلاف اساسی در کنترات گذشته مسأله حکمیت بطور مطلق بود که این را دکتر بالاخره قبول کرد که حکم ایرانی باشد و این مطلب یک مطلب اساسی و قدم اساسی بود که دکتر قبول کرده و آخرین پیشنهاد راجع به این که اگر در هیأت وزراء حل نشد به کمیسیونی رجوع شد و رأی مجلس قاطع باشد این را هم دکتر قبول کرد ولی دولت قبول نکرد آقای رئیس الوزرا فرمودند که در مملکت به غیر از امور مالی یک امور سیاسی هم است آن چه بنده اطلاع دارم این است که دکتر نسبت به امور سیاسی هم حاضر شد گذشت کند پیشنهاد من این نیست که گذشته است بلکه این است که دولت در تحت نظر مجلس است و خوب است یک کمیسیونی از مجلس در این کار مداخله داشته باشد تا اساس قضیه بر همه معلوم شود.

دکتر مسلماً به این مملکت خدمت کرده است و این مملکت از او قدردانی داشته او برای ثبات اوضاع مالی و بهبودی اوضاع عمومی زحمت کشیده من امیدوارم که ملت بزرگ آمریکا تصور نکنند که ما حق ناشناس بوده‌ایم من از اشخاصی بوده‌ام که از اول مشروطیت تا کنون برای مداخله‌ی زیاد خارجی‌ها در مملکت حتی الامکان معارض و مخالف بوده‌ام ولی برای بنده جای تعجب است که بعضی اوقات ما خیال می‌کردیم شخصی که فقط از خارجه بودن یک پاسپورت و تبعیت خارجی دارد و نوکری ما را قبول کرده و هیچ دولت خارجی در کار او مداخله ندارد به استقلال ما ضرر نمی‌رساند. ولی اشخاص دیگری که سپردن اختیارات مملکت را به دولت خارجی جایز شمرده و عیب نمی‌دانستند (اشاره به مجاهدات و مساعی نصرت‌الدوله در قبولانیدن قرارداد ۱۹۱۹ می‌باشد) در مقام دیگری برای یک خارجی که نوکر ایران است می‌گویند چرا خارجی باید مداخله در کار ایران داشته باشد این مطلب از خاطر ملت ایران محو نمی‌شود شوستر و میلیسپو را مجلس ایران استخدام کرد ولی هیچ کدام آنها را مجلس ایران جواب نکرد اینها مامورین صحیحی بودند اینها در آمریکا حکم (لافایت) و یارانش را داشتند و حکم انگلیس‌ها را در همراهی با گاریبالدی داشتند اینها

برای مملکت ما خدمت و فداکاری کردند (همه‌همه نمایندگان) اگر بخواهید من به آسانی از پشت این کرسی خطابه پایین می‌آیم ولی باید در مقابل تاریخ و مملکت بگویم که اینها در تحت عوامل مختلفی از مملکت رفته‌اند و در اولین فرصتی که ملت ایران پیدا کند از بن دولتی که همیشه کمک موثر به ما کرده است قدردانی خواهد کرد و اولین دولتی بوده است که برای قرارداد پروتست اعتراض کرد. در هر صورت عقیده‌ی من این است که حالا هم دیر نشده و اگر اندکی حسن نیت در کار باشد ممکن است این کار که به نفع مملکت است انجام بگیرد.

بنده عرض می‌کنم اگر واقعاً می‌خواهید این مطلب روشن شود و بحث شود یک کمیسیون از مجلس معین کنید و به اصراف مذاکره شود اگر اشکالاتی هست که واقعاً قابل حل نیست آن وقت دیگر اعتراض باقی نمی‌ماند و اگر معلوم شد که راه حل دارد قضیه حل شود بهتر است من عرایض خود را به نام نمایندگی ملت و مملکت و تاریخ عرض کردم.

آقای دشتی - آقای تقی‌زاده از بدو ورود جداً طرفدار دکتر بوده و بنده هم در طی عمل او را آدم بی‌فرضی یافتم و تنها کسی که حمایت از او کرد من بودم و معتقدم به مملکت خیانت نکرده و همچنین دکتر میلیسپو در مواقع مختلفه که می‌خواست تکلیف خود را انجام دهد بر علیه او جنجال بلند می‌شد من حمایت می‌کردم ولی حالا صحبت خوبی و بدی او نیست موضوع این است که دکتر نمی‌خواهد شرایطش را تجدید کند و لازم نبود مجلس مداخله در این کار داشته باشد دولت باید لزوم یا عدم لزوم شخصی را تشخیص بدهد و بعد بیاورد به مجلس اما راجع به خود دکتر بنده مطلع هستم که دو ماه است این اوضاع جریان دارد و همین طور که آقای رئیس‌الوزراء گفتند یک مضراتی بود خواستند اصلاح شود و اگر دکتر را به خودی خود می‌گذاشتند با پیشنهادات دولت موافقت می‌کرد ولی کاسه‌های گرم‌تر از آتش نگذاشتند و پوست خربزه زیر پایش گذاشتند بالاخره ما ایرانی هستیم باید فکر خودمان را بکنیم و نباید

معتقد باشیم همه افراد این مملکت خائن هستند و یک نفر آمریکایی که آمده است فقط خادم است.

دکتر خوب بود یک معایبی هم داشت.

در این موقع تنفس داده شده و دیگر جلسه به واسطه نبودن اکثریت منعقد نگردید. جلسه پنج شنبه ۵ مرداد مجلس سه ساعت قبل از ظهر تشکیل شد در این جلسه پیشنهادات مختلف داده شد ولی هیچ یک از آنها به تصویب نرسید و دولت برای حل قضیه پیشنهاد آقای مدرس را با تبصره‌ای که آقای شیروانی به آن علاوه کرده بود قبول نمود و به این ترتیب ماده واحد ذیل تصویب شد:

مجلس شورای ملی اختیارات مصرحه قانون ۴ اسد ۱۳۰۱ را راجع به اختیارات رئیس کل مالیه از تاریخ تصویب این قانون تا ششم مهرماه ۱۳۰۶ به آقای حاج مهدی قلی خان هدایت رئیس الوزراء واگذار می نماید.

تبصره - دولت مکلف است قبل از انقضای مدت فوق لایحه استخدام متخصصین مالیه را غیر از دولت هم جوار به مجلس پیشنهاد نماید!!

در این جا بی مناسبت نیست پیشنهادی که از طرف آقای فهیم الملک در این جلسه تقدیم مقام ریاست گردید ذکر شود. آقای فهیم الملک در موقع استخدام دکتر میلیسپو وزیر مالیه بودند و ما نطق ایشان را در جلسه ۳ اسد ۱۳۰۱ ذکر کردیم که استخدام میلیسپو را روز جشن و شادی و استقلال ملت ایران می دانستند.

اکنون پیشنهاد می کردند.

ماده - دولت مکلف است یک کمیسیون شش نفری سه نفر از مجلس و سه نفر از طرف دولت تشکیل داده و حسابهای مدت تصدی دکتر میلیسپو را رسیدگی نموده و صورت آن را به مجلس و دولت تقدیم کند!!

توضیحاتی که آقای فهیم الملک در اطراف پیشنهاد خود دادند بسیار زننده و کاشف از حس کینه جویی بود که از ذکر آن صرف نظر می کنیم در صورتی که خود آقای

فهییم‌الملک بهتر از هر کس می‌دانستند دکتر میلیسپو رئیس کل مالیه بود و شخصی ذی حساب و صاحب جمعی نبود (ریبر) رئیس محاسبات و (مکاسکی) خزانه دار بودند و می‌بایستی اگر هم حسابی خواسته شود از آنها بخواهند.

متأسفانه بیشتر رجال و اشخاص ذی‌دخل در سیاست ایران در جریانات و پیش آمدها به جای این که تابع مصالح مملکت و وجدان و عدالت خواهی باشند پیروی از احساسات و منافع خود و یا تبعیت از زور و قدرت می‌کنند و در هر کجا که منفعت یا قدرت تمرکز پیدا کرد در اطراف آن نقطه حلقه می‌زنند. به همین دلیل هم که اینها با تغییر رژیم و تغییر طرز حکومت از میان نمی‌روند و به واسطه‌ی تغییر رویه در دو طرز حکومت و در دو رژیم منافع خود را تامین می‌کنند.

از تاریخ قسمت اخیر اکنون ۲۲ سال می‌گذرد عده‌ای از اشخاص که از داخل یا خارج این بازی را مشاهده کرده‌اند و نیز بازیگران حقیقی این صحنه‌ی الم انگیز فعلاً فوت کرده و بعضی از آنها در قید حیات هستند. برای ما که یکی از جریانات بیست و دو سال قبل را برای تاریخ و نسل جوان حاضر می‌نویسیم اکنون به نظر ما محقق است که جملاّت مداخله خارجی - اختیارات مضر حکمیت و ایجاد کاپیتولاسیون پرده‌های نیرنگی بود که بازی‌های مرداد ۱۳۰۶ را از نظر تاریخ مستور سازد ولی حقیقت مانند شمعی است که شعله‌های آن از زوایای تاریک حوادث اطراف و جوانب را روشن می‌سازد.

مرحوم نصرت الدوله که بعدها نتوانست از یک اختیارات وسیعی در وزارت مالیه کامیاب شود دکتر میلیسپو را که خار سر راه قدرت خود می‌دانست با پشت هم اندازی و دسته بندی اخراج کرد و به عقیده خودش شخصی را تراشیده بود که در زیر نام او مقاصد خود را اجرا و استانوگری مالیه را حفظ کند.

نطق‌های مخالفین این پرده ریا را پاره کرد بالنتیجه مجلس ششم آقای حاج مخبرالسلطنه را به ریاست کل مالیه ایران منصوب و دولت را مکلف کرد شخصی

خبیر، و مطلع و متخصص دیگر را به جای میلیسیو استخدام نماید، در صورتی که آقای مخبر السلطنه به اعتراض خودشان فاقد چنین صلاحیتی بودند بعد هم هیچ دولتی خود را مقید به تبصره قانون ۳ مرداد ننمود نتیجه این شد که فعلاً ملاحظه می‌شود. یعنی در دستگاه وصول و مخارج عواید عمومی اشخاص و قیافه‌هایی پیدا شده‌اند که خود را لایق اداره این دستگاه می‌دانند ولی آنی از غارت خزانه عمومی و بند و بست با متنفذین از مالیات دهندگان و فشار به طبقه ضعیف فروگذار نمی‌کنند. هیچ طریقی برای نجات مردم ضعیف از دستگاه بی‌تقوا و غارت‌گر وصول عواید نیست و جوانان قرن بیستم با فراغت خاطر و بدون اندک واهمه‌ای از بازپرس به عمل تخریبی خود ادامه می‌دهند.

میلیسیو